

ЦІННІСНО-СМИСЛОВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ: РОЛЬ, СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

УДК: 159.923.5

Мотков Станіслав Олегович

Аспірант кафедри психології Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6836-4773>

Анотація. У статті представлено теоретичне дослідження феномену ціннісно-сислової сфери в структурі особистості. Автор зазначає, що для сучасного світу характерна висока динаміка змін, яка вимагає високого рівня гнучкості, адаптивності і високих соціальних навичок для ефективної взаємодії та розвитку. В результаті змін, відбувається руйнування і зміна прийнятих цінностей і смислів, які являються важливими орієнтирами для нормального існування людини. У той же час, ціннісно-смилова сфера є складною і абстрактною категорією психологи, що робить її маловивченим феноменом. Тому для ефективного психологічного супроводу людини в мінливих умовах, необхідно глибоке і структурування розуміння ціннісно-сислової сфери, як психічної складової особистості, що власне є метою дослідження.

Дослідження феномена ціннісно-сислової сфери показує, що ЦСС є важливою детермінантою в людському житті. Цінності і смисли допомагають особистості орієнтуватися в світі, що змінюється, впливають на його модель поведінки, спрямованість, професійна самосвідомість, сімейне життя, тобто - формують вектор розвитку. Ціннісно-смилова сфера, на думку автора, є психічної конструкт, відстояти з двох підсистем: ціннісної і сислової. Ціннісна підсистема впливає на ставлення людини до світу, до себе, спонукає до діяльності, регулює поведінку в соціумі і орієнтує в навколишньому дійсності. Смилова сфера також бере участь у спонуканні людини до дії, бере участь у формуванні особистості, є суб'єктивним відображенням об'єктивної дійсності, допомагає пов'язувати між собою різний досвід особистості, виконує захисну і адаптивну функції.

Реалізується ціннісно-смилова сфера через механізми ціннісно-сислової сфери, до яких автор відносить самовідношення, установки, ціннісні орієнтації та смислові орієнтації. В результаті дослідження запропонована авторська модель структури ЦСС і виділені її узагальнені функції.

© Мотков С. О.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, смислові орієнтації, смисложиттєві орієнтації, установка, самовідношення, інтенціональна функція, адаптація, особистісно утворююча функція, інструментальна функція, інтеграційна функція.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високим темпом змін та невизначеністю. Для нормального пристосування та розвитку, особистість має бути гнучкою, високоактивною, мати гарні комунікативні навички, вміння швидко обробляти інформацію, тощо. Але найбільше сучасний вектор розвитку відбивається на цінностях та смислах існування людства. Цінності є орієнтиром особистості в мінливому світі, смисли – визначають мету існування. Для якісної психологічної допомоги людині в проблемі нормалізації життя та адаптації, потрібне широке та глибоке розуміння самого феномену, місця в структурі особистості та функціональних особливостях ціннісно-смислової сфери. Тому нашою метою є вивчення феномену ціннісно-смислової сфери, узагальнення та систематизація набутого досвіду та поглиблення знань в даному питанні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні тема дослідження ціннісно-смислової сфери є досить популярною та актуальною для сучасної психології. Дослідники ведуть роботу над вивченням ціннісно-смислової сфери в різних напрямках, серед яких виділяються: проблема комфортного та гармонійного життя (Т.С.Гурлєва, Г.В. Чуйко, О.О. Киричук, І.О. Красильніков), питання

ідентифікації та самоідентифікації (І.М. Тичина, О.В. Царькова, О.П. Севост'янов), проблема кризових періодів особистості (Л.І. Матвієнко, О.А. Карачинський, Ю.Ю. Ільїна), сфера саморозвитку та професійного зростання (В.В. Москаленко, Я.В. Чаплак, Г.В. Чуйко, В.М. Педоренко), тощо.

Цінності та смисли є тими конструктами, що впливають на різні аспекти у формуванні особистості. За словами Л.І. Матвієнко, цінності та смисли є базисом для формування життєвої позиції особистості в майбутньому [18]. Цінності особистості формуються на базі суспільних цінностей через процес інтеріоризації, однак в подальшому цінності окремої людини можуть впливати на ціннісну систему навколишнього світу.

В процесі людського буття, для особистості важливо, щоб життя було наповненим певним змістом, мало орієнтири, усвідомлювалося, як неповторне. Саме таку функцію має ціннісно-смислова сфера, на думку Я.В. Чаплака та Г.В. Чуйко. Автори вважають, цінності та смисли дозволяють людині досягнути обмеженість життя, і в той самий час дарують відчуття емоційної насиченості, спонукає до цінування кожної миті життя [31]. В продовження цієї думки, необхідно відмітити виділене В.М. Педоренко поняття «суверенних мораль-

них цінностей». Психолог зазначає, що суверенні моральні цінності є смисложиттєві утворення, які роблять можливим самооцінку життя людиною [22].

В напрямку вивчення ролі ціннісно-смыслових конструктів на вектор розвитку та професійне самовизначення, доведено велику значущість цінностей та смислів на дану сферу життя. Через поняття смисложиттєві орієнтації, П.О. Севост'янов розкриває значущість смислу у професійному виборі людини. Смисли є метою життя людини, а смисложиттєві орієнтації визначають напрями, де ця людина зможе реалізувати ці смисли. Автор у дослідженні показує важливу роль смислів у формуванні відкритості досвіду особистості, що безпосередньо впливає на її можливість навчатися та розвиватись [24]. У дослідженні політичної спрямованості молоді, В.В. Москаленко показує, як ціннісно-смыслова сфера безпосередньо впливає на політичні вподобання людини, а в майбутньому – можливий політичний курс країни [19]. Таким чином, цінності, сформовані в процесі виховання та самовиховання, життєві смисли, в яких особистість вбачає своє призначення, відіграють роль на всіх етапах професійного становлення: 1) інтерес до певних наук в школі; 2) вибір навчального закладу для професійного навчання; 3) влаштування на роботу та професійний розвиток.

Наступний важливий напрямок досліджень є вивчення ролі ціннісно-смыслові

сфери при ідентифікації та самоідентифікації. Як було вже зазначено, важливу роль у формуванні ціннісно-смыслові сфери відіграє соціум. У першу чергу – це цінності сім'ї, в якій виховується індивід. У роботі по дослідженню зв'язку сенсожиттєвих орієнтацій та гендерної ідентичності, О.В. Царькова та В.Г. Заколотюк встановили, що даний зв'язок дійсно існує і впливає на відчуття продуктивності та задоволення життям [29]. У дослідженні ЛГБТ-спільноти у порівнянні з гетеросексуальними особистостями, І.М. Тичина та А.П. Марчук відзначають, що люди з нестандартною сексуальною орієнтацією мають певні відмінності у прийнятих цінностях та індивідуальних смислах, що зумовлене їх особливостями життя та гендерною ідентичністю [26].

Важливу роль ціннісно-смыслові сфери показано у сучасних дослідженнях проблеми благополуччя людини. Завдяки сформованій ціннісно-смыслові сфері, на думку Г.О. Корінної, стимулюються «процеси дозрівання», проходить «інтеграція через діяльність та продуктивність з елементами творчості». Отже, ціннісно-смыслова сфера є показником психічного здоров'я та особистісної зрілості. Смысл, як важливий елемент відчуття задоволеності життям, досліджено в статті Г.В. Чуйко. Авторка зазначає, що «задоволення життям є результатом вдалої, успішної реалізації людиною її життєвої мети, яка сприймається як надважливіша екзистенційна цінність, життєвий сенс» [32]. Таким чином, смысл дає від-

чуття наповненості та результативності життям, що дає почуття задоволення.

Смисл, як невід'ємний компонент духовної гармонії, визначає у своїй роботі Т.С. Гурлева. На думку автора, смисли впорядковують та «забезпечують гармонію смислової сфери особистості, урівноважують, впорядковують потреби людини, забезпечують висхідний вектор їх розвитку» [6]. Таким чином, смислова сфера сприяє власне людському розвитку особистості, стимулюючи саме духовний розвиток, а не орієнтацію на задоволення гедоністичних ситуативних потреб. Впорядкування потреб, мотивів та інтересів дає основу для психологічної стійкості. Це підтверджується, зокрема, дослідженням Л.І. Матвієнко, яка показала тісний зв'язок між рівнем осмисленості та рівнем емоційного вигорання: «чим нижчим є рівень осмисленості життя, тим більш вираженим є емоційне вигорання» [18]. Отже, ціннісності та смисли є важливими детермінантами запобігання дезадаптації особистості та відчуття комфортності від життя.

Таким чином, очевидна важлива роль ціннісно-смислової сфери в житті особистості, а зокрема – в процесах адаптації та інтеграції, загальному особистісному розвитку та суспільному. Однак, можна побачити, що більшість авторів підходять до поняття «ціннісно-смислової сфери» вузько, концентруючись лише на окремих її аспектах. Тому завданням нашого дослідження є формування повної моделі ціннісно-смислової сфери з метою інтег-

ративного, глибшого та ширшого розуміння даного особистісного конструкту.

Мета статті – здійснити теоретичне дослідження конструкту «ціннісно-смислова сфера»; сформуувати модель ціннісно-смислової сфери особистості.

Методи дослідження: теоретичний аналіз феномену ціннісно-смислової сфери, синтез і узагальнення даних.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Ціннісно-смислова сфера є одним з найскладніших та маловивчених феноменів психологічної науки. Зарубіжні автори (З. Фрейд, А. Адлер, Е.Фромм, Ф. Франкл, Р. Мей, К. Ясперс) та вітчизняні психологи (О.М. Леонт'єв, Д.О. Леонт'єв, О.О. Реан, В.О. Ядов, А.Г. Здравомислов) у власних працях часто порушували вивчення даної проблеми, однак не визначили єдиних поглядів на проблему ціннісно-смислової сфери. Найбільш повне визначення про ціннісно-смислову сферу особистості дає А.В. Сірий, що розуміє ціннісно-смислову сферу, як психологічний конструкт, який «включає в себе два основних компоненти – ціннісні орієнтації та систему особистісних смислів» [25]. Це визначення вважається нам більш широким та повним та дозволяє виділити два основні структурні компоненти – цінності та смисли особистості. Отже, для повного уявлення про ЦСС необхідно проаналізувати уявлення науковців стосовно особистісних цінностей та смислів, як важливих компонентів особистос-

ті, дослідивши кожен з них окремо.

Найбільш дослідженим компонентом ціннісно-сміслової сфери є цінності. А. Лазарук називає цінності «універсальною міждисциплінарною категорією», яке вивчається в багатьох галузях знань і має вагомий роль в психології [14]. Існує тенденція розглядати цінності в двох напрямках: 1) як ідеали та духовну складову особистості (А.Г. Здравомислов, Д.О. Леонт'єв, А.Г. Анан'єв, С.Л. Рубінштейн); 2) як компонент культури та суспільства (О.М. Леонт'єв, В.П. Тугарінов, М.С. Яницький, Б.Ф. Ломов).

Цінності, як духовну складову особистості, досліджував А.Г. Здравомислов. Культурна особистість дотримується певних цінностей суспільства, що допомагає їй мати певний статус та привабливий образ в тій чи іншій групі людей. Цінності характеризують інтимну сторону суспільних відносин, визначають ступінь близькості між людьми. Дослідник вважав, що цінності базуються на потребах людини, які поступово від інстинктів стають усвідомленими інтересами [7]. Подібну думку підтверджує В.А. Ядов. Він вказує, що ієрархія потреб людини поступово еволюціонує, усвідомлюється особистістю та переходить у людські інтереси, схильності, спрямованість [36]. С.Л. Рубінштейн вважав, що цінності є саме тими тенденціями, які стають стимулами та регуляторами розвитку людини. Це необхідна умова особистісного зростання, як психологічного, так соціального [23]. Д.О. Ле-

онт'єв у власному визначенні наводить подібну думку: «цінності – це ідеали, кінцеві орієнтири» [16].

Б.Г. Анан'єв розкривав велику роль цінностей у визначенні духовного зростання самої особистості та суспільства, членом якої вона являється. Автор вважав цінності тими важливими характеристиками, «які складають суттєві моменти її внутрішнього світу та суспільної поведінки». Цінності визначають відношення особистості до себе та зовнішнього світу, зокрема – інших людей в ході власної життєдіяльності. Від розвитку культури та духовності суспільства, в якому формується особистість залежить, які норми поведінки, еталони та ідеали будуть запропоновані людині, що розвивається. Так сьогодні ми часто можемо побачити, як норми та правила, поняття «важливого в житті» нашого покоління в корені відрізняється від поглядів більш старших поколінь, іншого народу, тощо [2].

Цінності, як суспільно-задані норми розглядав О.Н. Леонт'єв. Дослідник зазначав: «В результаті суспільно відтворені значення починають жити в свідомості індивідів подвійною природою. Розвивається ще одне внутрішнє відношення в системі індивідуальної свідомості» [15]. Тобто, будь-які суспільні норми, правила та принципи через призму індивідуальності стають індивідуальними. Суспільні цінності є можливістю, шляхом, який пропонується людині.

Цінності реалізуються через ціннісні

орієнтації особистості, що дає нам право вважати, що ціннісні орієнтації є психологічним механізмом цінностей і мають всі властивості психологічних механізмів.

Ціннісні орієнтації особистості є першим та найбільш дослідженим психологічним механізмом ціннісної підсистеми ціннісно-сміслової сфери. Ціннісні орієнтації – це одна з характеристик особистості, яка «визначає світогляд, спрямованість, суспільну поведінку, загальні тенденції розвитку» відмічав Б.Г. Ананьєв [2]. Тобто, спрямованість особистості на певні навчальні чи професійні вподобання, інтереси, друзів визначають саме ціннісні орієнтації.

Ціннісні орієнтації, як структурний компонент особистості виділяв В.А. Ядов. Він представив ціннісні орієнтації вищим рівнем диспозиційної ієрархії в структурі особистості. Ціннісні орієнтації спрямовують людину на досягнення більш вагомих та важливих цілей особистості, її потенціальних можливостей, що забезпечує прогрес росту та розвиток особистості [36]. Ціннісні орієнтації забезпечують обізнаність людини в навколишньому світі, визначають відношення суб'єкту пізнання та навколишнього світу.

Як «життєвий світ людини» та «образ світу», розглядає ціннісні орієнтації М.С. Яницький. Дослідник вважає, що «ціннісні орієнтації являють собою особливі психічні утворення, що завжди складають ієрархічну систему і існуючі в структурі особистості лише в

якості елементів» [37]. Таким чином, можна вважати, що цінності та ціннісні орієнтації розрізняються між собою за ієрархічним принципом. Тому, ціннісні орієнтації вищого рівня будуть мати більший вплив на цілеполагання та мотивацію людину, ніж нижчого порядку.

Ціннісні орієнтації можуть бути тим фундаментом особистості, що дає змогу людині розвиватися нормально. Про це пише Н.Ф. Наумова: «вони (ціннісні орієнтації) – утворюють каркас особистості, який хоча і формується суспільством, однак отримує незалежність і стає механізмом саморегуляції поведінки, внутрішньої свободи людини» [37]. Отже, разом з розвитком ціннісних орієнтацій особистості, розвивається її автономія, самодостатність та соціальна компетентність, що дозволяє вільно орієнтуватися в зовнішньому світі та ефективно взаємодіяти з ним.

Через поняття «спрямованості» суб'єкта розкривають сутність ціннісних орієнтацій Ю.Ю. Ільїна та І.Є. Шутченко. Ю.Ю. Ільїна вбачає ціннісні орієнтації «одним з центральних особистісних утворень, які характеризують внутрішню сторону суб'єкта, його ставлення до дійсності, і тісно пов'язані з формуванням смислової сторони спрямованості особистості» [10]. І.Є. Штученко зазначає, що «система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу та напрям розвитку особистості». На думку автора «узгодженість ціннісних орієнтацій є найважливішою передумо-

вою самореалізації особистості» [35]. Таким чином, ціннісні орієнтації є складним багатофункціональним феноменом, що проявляється у спрямованості особистості та відіграє велику роль в суб'єктивному сприйнятті себе та навколишньої дійсності.

Враховуючи те, що цінності обумовлюють сприйняття об'єкту внутрішньої чи зовнішньої реальності, оцінюють ступінь важливості для суб'єкта пізнання, цінності є фактором, що обумовлює упередженість та готовність людини до певної активності. Ця ідея дає підстави казати, про схожість поняття «цінності» та іншого важливого психічного параметру – «установки». Через те, що цінності є структурним компонентом, який реалізується через механізми психіки, в нашій роботі ми відносимо установку особистості до другого механізму ціннісної підсистеми ЦСС.

Найчастіше в психології установка розглядається, як: а) певна позиція суб'єкта активності; б) готовність людини до певних дій. Установку, як певну суб'єктивну позицію, розкриває С.Л. Рубінштейн. Установка проявляється у спрямованості особистості, її світоглядній позиції. Установка – це «психологічний фільтр», що впливає на сприйняття інформації. Саме завдяки установці окремі об'єктивні явища попадають в поле зору, окремими – нехтують [23].

Ідея про установку, як готовність суб'єкту до певної активності та діяльності розроблена в працях одного з найбільш вагомих дос-

лідників установки Д.Н. Узнадзе. Автор дає наступне визначення установки – це «готовність до певної активності». До активності автор відносить не лише власне поведінку, а й суб'єктивні переживання, когнітивні та афективні реакції [27]. Таким чином, саме через установку відбувається аналіз ситуації, розробляється та втілюється та чи інша активність людини в актуальній ситуації.

Через поняття «переконання» розкриває механізм установки Т.Є. Залесський [37]. Переконання, на думку автора, залежать від цінностей, прийнятих особистістю. Переконання «вносять особистісний смисл, упередженість, беруть участь в актах вибору мотиву, цілі та вчинку». В залежності від рівню в суб'єктивній ієрархії, змінюється мотивація діяльності особистості.

Окремо можна говорити про соціальну установку особистості. В.А. Ядов вбачає, що соціальна установка є «схильністю до сприйняття, оцінки, та поведінки стосовно окремих соціальних об'єктів, ситуацій, їх властивостей» [36]. Соціальні установки грають важливу роль в орієнтації людини в суспільстві та ефективному засвоєнні суспільних норм. Т.Ю. Сичова показує провідну роль соціальних установок у формуванні моральної свідомості людини та «визначає диспозиційну готовність особистості до взаємодії в конкретній ситуації» [23].

Отже, ми бачимо, що ціннісна підструктура ціннісно-сміслової сфери має власну

представленість в психічній реальності суб'єкта активності, має власну структуру та ієрархію, механізми прояву. Однак найбільш важливими для нашого дослідження є виділення функцій ціннісної сфери особистості та її роль в регуляції поведінки.

У вітчизняній психології тема дослідження функцій ціннісної сфери представлена досить детально. Прийнято виділяти 5 основних функцій цінностей, які реалізуються через ціннісні орієнтації та установку: 1) відношення до світу; 2) відношення до себе; 3) інтенціональна; 4) регулююча; 5) орієнтаційна.

Про цінності, як систему відношення до навколишнього світу писав А. Лазарук та зазначав, що «система цінностей – це та ланка, яка об'єднує суспільство та особистість, задіюючи її до системи суспільних відносин» [14]. Цінність є породженням культури та після інтеріоризації стає внутрішньою представленістю цієї культури в структурі особистості.

Цінності, як систему відношень до власного Я та навколишнього світу вивчав О.М. Леонтьєв. Через розуміння функцій «значення» він висказував схожі ідеї: «В значеннях представлена перетворююча та згорнута в матерії мови форма існування предметного світу, його властивостей, зв'язків і відносин, відкритих сукупною суспільною практикою». Цінності еднають людину та суспільство, створюють умови для відчуття людини приналежності до чогось більшого, ніж вона

сама [15]. Цінності та потреби є взаємозалежними компонентами особистості. Цю ідею ми знаходимо у А.Г. Здравомислова, який писав, що «система цінностей є дієва сторона суспільної свідомості, взятого в сукупності всіх його норм». Автор відмічає, що засвоєння цінностей культури людиною «сприяє формуванню власної гідності», «спрямованість, потреби та інтереси, ідеали та устремління» [7].

На думку С.Л. Рубінштейна, цінності є тими тенденціями, які стають «стимулами та регуляторами» [23]. А.Г. Здравомислов вбачав в цінностях сутність потреб, тому вважав, що цінності мають ті ж самі властивості, що і потреби – формують мотив поведінки. Важлива роль відводиться для регуляції та контролю цінностями діяльності [7]. Цінності є рамками, встановленими суспільством та прийнятими особою в досягненні власних потреб. Інша сторона – цінності є тими цілями, за для яких особистість веде власну активність, ідеал, з яким порівнюється весь процес діяльності.

Цю думку підтверджує В.А. Ядов, описуючи цінності, як критерій для оцінки власної поведінки та еталону, ідеалу у власній ієрархії цінностей [36]. Схожу думку висказує М.С. Яницький: «Установки, аттитюди та ціннісні орієнтації регулюють реалізацію потреб людини в різних соціальних ситуаціях». Тут варто відмітити, що велику роль тут відіграє сама ситуація активності та її сприйняття індивідом. Автор вважає, що цінності «займають проміжну позицію між внутрішні-

ми установками та нормами соціуму, між мотиваційно-потребовою сферою та системою особистісних смислі» [37].

Таким чином, узагальнюючи вказані факти, можна виділити з одного боку – інтенціональну функцію цінностей, яка полягає у мотивоутворюючій властивості цінностей, їх спонукальній ролі до певного роду активності. З іншого боку – регулюючу функцію, яка включає в себе оцінку значимості об'єкта активності, оцінку його з ідеальним об'єктом в уяві, відбір реакцій та стилів поведінки для вирішення проблемної ситуації.

Про орієнтаційні особливості ціннісної сфери висказував думку М.С. Яницький: «ціннісні орієнтації визначають життєву перспективу, вектор розвитку особистості». Цінності впливають на подальший професійний вибір, сімейні відносини, хобі та інші сфери життя. Н.Ф. Наумова вважає ціннісні орієнтації тією системою, з якої «проявляються альтернативи розвитку» [37]. Цінності задають для особистості певні рамки, що прийняті суспільством, допомагають орієнтуватися в навколишньому світі, який постійно змінюється. Цінності є тією структурою, на яку можна спиратися в ситуації невизначеності.

Проблема смислової підсистеми розглядається у сучасній психології за двома основними напрямками: через поняття «смысл життя» (К. Ясперс, В. Франкл) та «особистісний смысл» (О.М. Леонтьєв, Д.О. Леонтьєв).

Проблемою смислу життя перш за все приділяли увагу в філософських науках. В психології даний напрямок широко розроблявся психологами-екзистенціалістами, зокрема такими, як В.Франкл та І. Ялом. В. Франклом першим була запропонована ідея, що смысл – є головною потребою особистості, її рушійною силою розвитку. Автор каже, що людина у своєму житті «орієнтована на смысл», вона довгий час шукає його, бо це одна з важливіших складових життя. Смысл – це ідеальний образ, до якого людина прагне дійти [28]. Смысл, завдяки випереджаючому характеру, стимулює розвиток особистості, спонукає до зростання протягом життя. Осмысленість життя є усвідомленістю людини свого буття, своїх дій, свого минулого, сьогодення та майбутнього. Знайти смысл життя – це знайти можливість до само актуалізації, знаходження свого місця у великому світі можливостей.

Дослідження особистісного смислу найбільш представлене в працях вітчизняних психологів. Значення власне терміну «особистісний смысл» пов'язується з О.М. Леонтьєвим, який першим застосував дане поняття для диференціації розуміння усвідомленого об'єктивного значення об'єкту та його значення для суб'єкта. Автор відмічав, що особистісний смысл є одним з факторів, утворюючих свідомість. Особистісний смысл завжди має свій об'єкт. «Особистісний смысл – завжди смысл чогось» - вказував О.М. Леонтьєв. Процес формування смислової сфери від-

бувається в процесі культуро-історичного розвитку особистості, вважає автор. Отже, особистісні смисли є інтеріорізованими значеннями об'єктивних речей та відносин, що дозволяють в подальшому суб'єкту орієнтуватися в навколишній дійсності [15].

Про смисл, як суб'єктивне відображення дійсності також писав Б.С. Братусь. Процес утворення смислів є активністю самої людини, її діяльності. Діяльність особистісних смислів знаходиться в «морально-ціннісній площині руху», що відносить смислову сферу до духовних аспектів існування особистості. Автор сприймає особистісні смисли, як ієрархізовану та стійку структуру [4].

Особистісний смисл, як головну смислоутворюючу складову, розглядається у працях О.Г. Асмолова. Як і О.М. Леонтьєв, О.Г. Асмолов вважає смисл структурою, яка поєднує суб'єктивний світ людини та об'єктивну реальність. Через особистісний смисл людина пізнає навколишню дійсність та регулює власну діяльність. Смисли проявляються у таких суспільно-важливих цінностях, як «віра, совість, честь», тобто відображають моральний аспект існування особистості [3].

Про важливість смислів у духовній складовій особистості наголошує Д.О. Зуєв. Автор виділяє духовну складову, як одну з п'яти складових особистості, а смисл є головним наповненням цього компоненту. Як і І. Ялом, Д.О. Зуєв розглядає смисл, як певну систему упорядкування [9]. Таким чином, суб'

єктивний смисл допомагає людині впорядкувати суперечливі факти зовнішньої реальності і створити власний інструмент орієнтування в навколишній дійсності.

А.В. Сірий розглядає смислову сферу, як систему, організовану в певній ієрархічній послідовності, що відображає процеси розвитку і функціонування особистості на різних етапах життєдіяльності людини [24]. Особистісні смисли грають важливу роль в організації психічної діяльності через об'єднання різних підсистем особистості. Розглядаючи смислову сферу, як психічний орган, А.В. Сірий виділяє головні завдання у формуванні стійких поглядів на світ, на себе, впливає на напрямок діяльності, формує його поведінку та дії. Смисложиттєва орієнтація та ціннісні орієнтації, на думку автора, утворюють єдину систему «ціннісно-смислова орієнтація», яка виконує орієнтаційну функцію в процесі життєдіяльності [25].

Особистісні смисли є важливим фактором формування особистісної ідентичності, яка в подальшому впливає на реалізацію цих смислів в поведінці: «для осмисленого відношення до інших людей у суб'єкта цього відношення має бути сформований певний рівень ідентичності, завдяки якій людина регулює власні відношення з навколишньою дійсністю з врахуванням ситуації». Ідентичність є системою відносин людини до себе, тому реалізується через самовідношення. Отже, ми можемо казати, що самовідношення є важливим

механізмом реалізації особистісних смислів. У самовідношенні особистості закладені основні уявлення людини про саму себе, місце її в навколишньому світі, системі зв'язків з іншими людьми.

Продовжуючи думки А.В. Сірого та концепцію смислу Д.О. Леонтьєва, Л.В. Шелехова та А.А. Панеш розглядають смислову сферу, як сукупність смислових структур. Смислова сфера є «спеціально організована динамічна система смислових утворень, які включають у собі елементи образів, знань, відношень, оцінок и зв'язків між ними і являють собою важливу ланку між особистістю, її внутрішнім світом, навколишньою дійсністю, забезпечує смислову регуляцію життєдіяльності суб'єкта». Смисли є достатньо стійкою системою, однак при певних обставинах вони можуть змінюватися. До таких ситуацій відноситься кризовий період, коли людина переглядає власні цінності, погляди, позиції. Смислова сфера є складним утворенням, що утворюється протягом інтеріоризації зовнішньої активності [33].

Смислова сфера, як складний та багатоаспектний феномен, відіграє велику роль в життєдіяльності суб'єкта активності. Тому функціональна сторона смислової сфери досить широка. Сьогодні виділяється багато різних функцій, які виділяють психологи, в залежності від мети дослідження. Ми виділимо основні, які найчастіше зустрічаються у вищезгаданих концепціях.

Інтенціональна функція. В. Франкл та І.Ялом вважають, що смисл життя стимулює розвиток особистості, впливає на її спрямованість, життєві вибори, тощо [16,28]. О.М. Леонт'єв писав: «Особистісний смисл створює упередженість людської свідомості...» [15]. Б.С. Братусь також вказує, що інтенціональна функція смислової сфери проявляється «при мотивотворенні та виборі способів реалізації цих мотивів» [4]. О.Г. Асмолов вважає, що смислова сфера відображають певну позицію особистості, яка в свою чергу формує «спонукаючі мотиви» [3]. А.В. Сірий вбачає інтенціональну функцію смислової сфери у цінностях особистості. Особистісні смисли обумовлюють цінності особистості, її установки, відношення, вони впливають на виборче відношення до дійсності та впливає на мотиви та способи їх реалізації [24].

Особистісно-утворююча функція. Б.С. Братусь зазначає, що «смислові утворення є основними одиницями свідомості особистості, визначають головні і відносно постійні відносини людини до головних сфер життя». Смислова сфера визначає відносини з навколишнім світом, соціальною групою, визначає ставлення до себе і становить невід'ємну частину Я-концепції. Важливу роль також смисли відіграють у поєднанні у суб'єктивній картині світу об'єктивних протиріч нашої дійсності, «поєднують у собі різноспрямовані тенденції», що обумовлює успішність адаптації у мінливому нестабільному світі [4]. А.В. Сі-

рий зазначає, що система особистісних смислів «сприяє досягненню певною внутрішньої та зовнішньої незалежності, твердження власного Я», смисли є внутрішнім наповненням особистості. Автор вказує, що смислова система впливає на розвиток ідентичності, визначає уявлення людини про власне місце у навколишній дійсності, оцінку себе та системи власних стосунків із навколишньою дійсністю, визначає «рівні системи особистісних смислів» [23]. Л.В. Шелехова та А.А. Панеш розглядають особистіснотворюючу функцію через функції «структурування Я» та «генералізацію». Структурування Я-концепції – смислова сфера є ланкою, що єднає різні підсистеми особистості, виділяє з багатьох об'єктів ті, які мають найбільшу важливість для людини. Генералізація проявляється в узагальненні та структуруванні особистісних смислів та цінностей людини [34].

Регулююча функція. В. Франкл казав, що «життя людини упорядковується життєвими смислами». Смислова сфера має ієрархічну структуру, і в залежності від цього визначається вектор подальшого розвитку особистості [27]. Братусь Б.С. вбачає, що регулююча функція включає в себе суб'єктивну оцінку діяльності особистості, моральний аспект її виконання та результативність [4]. Асмолов О.Г., в продовження цієї думки, також зазначає, що «вчинки регулюються смисловими установками», «виконують корекцію дій та вчинків» [3]. Смислова сфера формує «досвід людини, ор-

ганізує когнітивну і емоційну сферу індивіда, які в свою чергу є джерелами поведінки», зазначає А.В. Сірий [25]. Смислова сфера виконує функцію контролю, яка проявляється у моральній оцінці власних можливих дій та переживань.

Інтеграційна функція. І. Ялом одним з перших зазначив, що смислова сфера дозволяє людині зв'язувати між собою процеси та явища буття та впорядковує суб'єктивну картину світу [16]. «Шляхом включення об'єктивних значень до системи особистісних цінностей та установок, смислові утворення формують уявлення про життєвий світ особистості» - зазначає Л.В. Шелехова [34].

Інструментальна функція. Асмолов О.Г. однією з найважливіших функцій виділяє інструментальну та вказує, особистісний смисл це «відображення суб'єктивного відношення до об'єкту активності» [3]. Сірий А.В. зазначає, що інструментальна функція проявляється через систему суб'єктивних смислів людина сприймає навколишні предмети та взагалі дійсність, «смисли виконують номінативну функцію та утворюють ціннісні уявлення про об'єкти» [24]. Л.В. Шелехова вказує, що смислова сфера відображає ступінь сприйняття особистості суспільних норм та цінностей [33]. Через смислову оцінку людина робить висновок про відповідність об'єкта певному суб'єктивному ідеалу, еталону.

Адаптаційна функція. Асмолов О.Г. зазначає, що особистісні смисли відіграють

важливу роль у поєднанні особистості та соціуму, в якому вона проживає – особистісні смисли відображають «позицію суб'єкта, як члена соціальної групи» [3]. Сірий А.В. вказує, що особистісні смисли регулюють процес інтеграції особистості в актуальних умовах дійсності, що в свою чергу «визначає адекватність суб'єктивної дії відносно об'єктивної реальності» [25].

Функція соціалізації. Окремо дослідники виділяють функцію соціалізації, як адаптацію до життя в суспільстві. Внаслідок того, що людина формується у суспільстві з певними правилами та правами, сформовані особистісні смисли дають змогу ефективно адаптуватися в цьому суспільстві. Шелехова Л.В. вказує, що особистісні смисли є компонентами засвоєння соціальних норм та цінностей певної культурної групи [33]. Завдяки експресивній функції особистість прагне обмінюватися власними цінностями з іншими, так проходить взаємний обмін та інтеграція особистості в культурі.

Захисна функція. Особистісні смисли дозволяють зберегти Я-концепцію та цінності особистості в мінливих або несприятливих умовах і також самі являють собою стійку систему структури особистості. Братусь Б.С. вважає, що захисна функція реалізується через моральні оцінки особистості та їх регуляцію, які являють собою «внеситуативну опору» [4]. Функція самозахисту, на думку Шелехової Л.В. проявляється в ситуації кризи, бо людина

«сприймає дійсність на основі попереднього досвіду або власних уявлень відносно майбутнього» [34]. Таким чином, смислова система може зберігатися та підтримувати людину у важкий період.

Функція моделювання майбутнього.

Функція створення майбутнього, на думку Братуся Б.С., проявляється в тому, що смисли використовуються для створення «тієї перспективи розвитку особистості, що виходить безпосередньо з даної, сьогоденної ситуації» [4]. Смисл вказує не на те, ким на даний момент є людина, а ким вона може стати, зону її ближнього розвитку. За словами Л.В. Шелехової, суб'єктивні смисли впливають на формування життєвої перспективи – суб'єктивна ієрархія особистісних смислів та цінностей визначає вектор розвитку особистості, її стиль поведінки, що безпосередньо впливатиме на майбутнє [34].

Враховуючи те, що головними завданнями смислової сфери є орієнтація людини та мотиво-утворення, спонукання до дій та аналіз себе при цій активності, серед механізмів смислової сфери найчастіше виділяють наступні: смисложиттєві орієнтації, смислові установки та самовідношення. Додатково різні автори виділяють інші компоненти, такі, як ціннісні орієнтації (А.В. Сірий), смислова установка та рефлексія (Л.В. Шелехова та А.А. Панеш), тощо. Однак питання щодо включення цих психологічних компонентів до механізмів є спірним і в нашому дослідженні розглянуто

не буде.

Одним з механізмів, через які особистісні смисли реалізуються в поведінці є смислова установка, яка, на думку Асмолова О.Г. «представляє собою форму вираження особистісного смислу у вигляді готовності до здійснення певним чином спрямованої діяльності». В процесі діяльності смислова установка головним чином визначає «стійкість та спрямованість» активності особистості [3].

Смислова установка характеризує готовність суб'єкта діяти певним чином для досягнення мети. На думку Л.В. Шелехової та А.А. Панеш, смислова установка активізує позитивний або негативний динамічний стереотип, що склався для реагування в аналогічній ситуації. Смислова установка створює образ майбутньої діяльності та можливий результат, регулює процес діяльності за допомогою порівняння реального результату та еталону [33].

У сучасній літературі все частіше можна зустріти тенденцію до розглядання ціннісних установок та смислових, як єдиного механізму – «ціннісно-смислової установки». Це пов'язано з тісним зв'язком понять «цінності» та «смисли» і функціональною тотожністю цих конструктів. І.В. Абакумова та О.Н. Рядинська пишуть, що ціннісно-смислові установки є носіями прийнятих особистістю цінностей, які в свою чергу стають цілями в житті людини та можливими засобами їх досягнення. Ціннісно-смислові установки засвоюються протягом соціалізації людини та обумовлю-

ють ефективну адаптацію в умовах навколишнього середовища. Від гнучкості установок, їх широкого репертуару, залежить успішність активності людини у мінливій навколишній дійсності сьогодення.

Наступним механізмом смислової сфери є самовідношення, як особлива система уявлень про себе. Через відношення до себе людина реалізує смисл власного буття або «смислу життя». Самовідношення, на думку С.Р. Пантілеєва, є відображення у свідомості смислу власного Я для самого суб'єкта.

Сьогодні прийнято вважати самовідношення не психологічним феноменом або конструктом. Самовідношення є процесом, спрямованим на власне Я особистості. Самовідношення, за висловлюванням С.Р. Пантілеєва – це «специфічна активність суб'єкта до власного Я, що складається з специфічних внутрішніх дійх, що характеризуються, як емоційною специфікою, так і предметним змістом самої дії» [21]. Самовідношення є системним процесом, що має власний принцип організації: має тенденції до само підтримки, к збереженню результуючого почуття на стійкому високому рівні. Це дозволяє забезпечити константність уявлень людини про себе, навіть у мінливих та несприятливих умовах.

Самовідношення формується в процесі розвитку та активності суб'єкта. Л.С. Виготський зазначав, що уявлення про себе є результатом інтеріоризації уявлень навколишніх в дитячому віці [16]. Г.Ю. Мартинова, спираю-

чись на діяльнісний підхід В.В. Століна, описує процес формування самовідношення, як вирішення людиною проблеми протиріч між мотиваційно-потребовими, ціле утворюючими та особистісними якостями суб'єкта [17]. Людина виховується в соціальному середовищі, з певними правилами та нормами. Для досягнення власних цілей та задоволення потреб, особистість має мати уявлення про себе, свій образ у свідомості інших, образ необхідний для реалізації цієї діяльності. Від гармонійної сформованості самовідношення залежить ефективна адаптація та соціалізація людини.

Багато дослідників вивчали проблему впливу самовідношення, її функціональність. Так, серед різних аспектів активності особистості, можна виділити наступні функції: захисна, адаптаційна / соціалізаційна, комунікативна, інструментальна, регулятивна.

Захисна функція полягає у збереженні власного Я особистості при несприятливих умовах. С.Р. Пантілєєв зазначав, що при несприятливих умовах самовідношення підтримує образ Я, що сприяє збереженню цінностей людини, забезпечує підтримку почуття важливості, поваги, гідності. Регулятивна роль самовідношення проявляється у вірі людини у власні сили та здійснення вольових актів. Позитивна оцінка власного Я сприяє активності суб'єкта, позитивному конструюванню майбутнього, сприяє адекватному цілеполаганню. Г.Ю. Мартянова у дослідженні особливостей самовідношення у кризовій ситуації показала,

що при порушенні образу Я-концепції, «призводять до зниження самоконтролю над негативною динамікою життєвої ситуації», неадекватній оцінці [17]. Таким чином, самовідношення може бути фактором, що спонукає до активності суб'єкта, дає змогу бути стійким при труднощах. Неадекватне самовідношення сприяє до порушенню представленості власного образу в об'єктивній ситуації, провокує неадекватну оцінку себе в ситуації та самої ситуації, через що виникають неадекватні дії.

Адаптаційна та соціалізаційна полягають в оцінці суб'єкта власної ролі в навколишній дійсності. Адекватна оцінка власного Я стимулює прояві відповідної активності, що впливають на успішність соціалізації та адаптації в навколишніх умовах. А.В. Гончаров, досліджуючи вплив самовідношення на стиль поведінки у конфлікті показав, що адекватний рівень самовідношення дозволяє з одного боку відстояти власну позицію, потреби та інтереси, з іншого – поважати тіж самі потреби інших. «Прив'язаність до неадекватного образу Я може призводити до міжособистісних конфліктів», зазначає автор [5].

Комунікативна сторона самовідношення полягає у сприйнятті власного Я в процесі взаємодії з навколишніми, отриманням адекватного зворотного зв'язку та плануванням власних дій. Від відображеного самовідношення залежить оцінка суб'єктом спілкування власного співрозмовника, прогнозування його реакцій та, відповідно, власних. Позитивна

оцінка власного Я стимулює до активності, наполегливості, сприяє формуванню сильного та цілеспрямованого образу особистості. Негативний образ призводить до бажання людини захищатися від навколишніх, пасивної чи активної агресії. Або можлива інша реакція – підвищена комфортність, залежність від думки навколишніх, пасивність, безініціативність.

Інструментальна функція полягає у сприйнятті реальної ситуації відносно власного Я. Як вказує, Г.Ю. Мартянова «самовідношення підтримує проблемність внутрішнього образу ситуації та власного стану в ній». Це підтверджує той факт, що через образ Я людина сприймає навколишню дійсність [17]. Позитивний образ Я-концепції дає змогу відчувати людину себе активним суб'єктом впливу, а реальну ситуацію – як ту, що можна вирішити. Неадекватне сприйняття себе призводить до ірраціонального сприйняття навколишньої дійсності та неадекватних дій в актуальній ситуації.

Таким чином, самовідношення є багатofункціональною та різнорівневою системою, що реалізує внутрішні смисли стосовно Я особистості.

Наступним важливим механізмом реалізації індивідуальних смислів є смислові орієнтації. На думку Д.О. Леонтьєва, смислові орієнтації (смисложиттєві орієнтації) є «найбільш узагальненими та стабільними» смисловими структурами, що приймають участь у смислотворенні (утворення мотиву дія-

льності), спонукання особистості до дії, регуляції цієї діяльності. Смислові орієнтації включають в себе домінуючі мотиви особистості, цінності, самосвідомість особистості, її світогляд [16]. Смислові орієнтації визначають напрямок активності людини, як і ціннісні орієнтації.

Смислові орієнтації підпорядковуються більш узагальненому поняттю – «смыслу життя». Смислові орієнтації складають єдину систему та визначають вектор розвитку особистості, як каже Д.О. Леонтьєв, вони «релевантні цілісному життєвому шляху». Смисложиттєві орієнтації внеситуативні, що дозволяє їм зберігатися при мінливості навколишнього середовища та зберігати внутрішню структуру особистості.

Смисложиттєві орієнтації, як пише О.В. Москаленко, визначають цілі в житті людини, оцінка людиною власної діяльності протягом життя, задоволеність власним життям, оцінює ступінь впливу особистості на власну долю [20]. Д.О. Леонтьєвим виділені наступні компоненти смисложиттєвих орієнтацій, кожен з яких визначає окремий параметр суб'єктивного смыслу [16]: 1) цілі; 2) процес; 3) результативність життя; 4) локус контролю-Я; 5) локус контролю.

Функції смисложиттєвих орієнтацій сьогодні широко досліджуються в різних сферах життєдіяльності людини. До головних функцій відносять: інтенціональну, орієнтаційну, регулятивну, світоглядну. Смислові орієнтації

«задають смислову сторону спонукання і регуляції конкретних діяльностей, а також зміст внутрішнього життя людини».

Регулятивна та спонукаюча роль смислових орієнтацій проявляється у можливості особистості до певної активності, здатність контролювати себе, робити адекватний зворотній зв'язок. Так О.Ф. Яценко та Е.В. Яценко у дослідженні смисложиттєвих орієнтацій студентів останніх курсів навчання показали, що СЖО мають значимі зв'язки з показниками індивідуально-психологічних властивостей, таких як «локус контролю», «відповідальність» та «рефлексивність», тих якостей, що безпосередньо впливають на процес спілкування та розуміння людей, здатність оцінювати власний вплив на своє життя, оцінювати ступінь важливості власної активності [38]. При дослідженні особистостей, що знаходилися у важких життєвих обставинах, С.А. Калашнікова встановила, що смислові орієнтації є одним з компонентів, які можуть розглядатися як «змістовні характеристики життєстійкості та особистісного ресурсу лю-

дини, що актуалізується у важких життєвих ситуаціях».

Орієнтаційна та світоглядна функції проявляються у життєвих виборах особистості, напрямку її самоактуалізації. Дослідження впливу взаємозв'язку СЖО та характеру професійної діяльності М.М. Мішиної показало, що смислові орієнтації впливають на такі фактори, як готовність до професійної діяльності, спрямованість особистості, самовизначення та самореалізація.

Зміна світогляду людини через зміну смисложиттєвих орієнтацій сприяє кращій адаптації та соціалізації людини, розширює її копінговий репертуар. Так Н.І. Зенцова та Н.В. Калюгін у дослідженні динаміки СЖО у людей з залежністю відмітили, що у реабілітаційних центрах з релігійною спрямованістю, які створюють умови для зміни особистісних смислів та установок, результативність колекційного впливу вище, ніж в центрах без подібного супроводу [8]. Узагальнюючи вищевказані факти, нами пропонується власна модель ціннісно-смислової сфери, що ґрунтується на

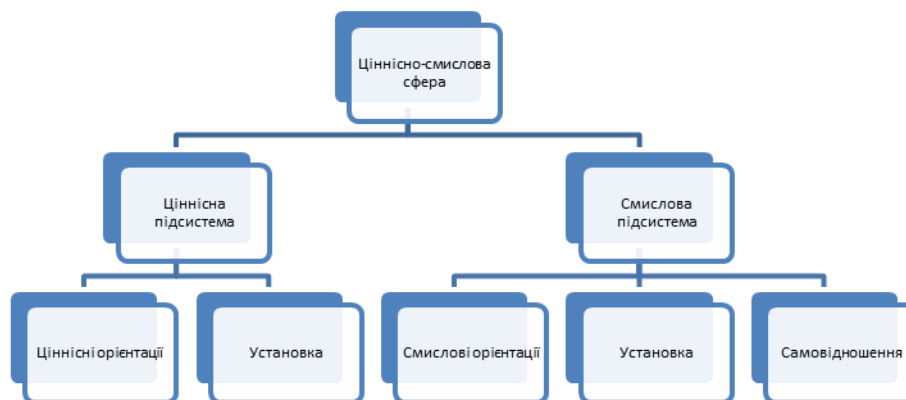

Рис. 1. Модель ціннісно-смислової сфери особистості

дослідженнях вітчизняних дослідників. Графічна модель представлена на Рис 1.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ми виділяємо в ціннісно-смісловій сфері 2 підсистеми: ціннісну (ціннісна сфера) та смислову (сміслова сфера). Дані компоненти реалізуються через наступні механізми: 1) ціннісна підсистема: через ціннісні орієнтації та установку; 2) смислова підсистема: смислові орієнтації, самовідношення та установку. Ми не розділяємо установку на ціннісну чи смислову, бо установка є станом готовності особистості до певної активності, який не залежить від детермінанти цього стану – і ціннісна і смислова підсистеми викликають стан психомоторної, когнітивної та емоційної активності людини. Інші структури залежать від структурного наповнення, тобто цінностей людини або смислів відповідно.

Ціннісно-сміслова сфера, як складна та багаторівнева система, має специфічні функції. Ми виділяємо наступні: інтенціональна, особистісноутворююча, регулятивна, інтеграційна, інструментальна, адаптаційна, соціалізаційна, захисна, функція моделювання майбутнього, формування відношення до себе, формування відношення до світу, орієнтаційна.

В нашому дослідженні нас цікавлять адаптаційна та захисна функції, які ми ототожнюємо в єдиний адаптаційний механізм, тобто – адаптаційну функцію особистості. В си-

туації травми особистість потрапляє в нові важкі умови, до яких їй необхідно пристосуватися. За нашими уявленнями, саме ціннісно-сміслова сфера є тією необхідною передумовою успішного подолання кризи та особистісного зростання.

Перспективами в подальшому вбачаємо емпіричне дослідження ціннісно-сміслові сфери у людей, що пережили травмуючі події, що є актуальним для нашого регіону.

Перелік використаних джерел:

1. Абакумова И. В. Ценностно-смысловые установки как фактор социальной интеграции личности в условиях вооруженного конфликта / И.В. Абакумова, Е.Н. Рядинская // Вестник Удмуртского Университета. – 2017. - №1 (27). – С. 52-58.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
3. Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа / Александр Григорьевич Асмолов. – М.: Смысл, 2001. — 416 с.
4. Братусь Б. С. Нравственное сознание личности / Борис Сергеевич Братусь. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
5. Гончаров А. В. Изучение влияния самоотношения студентов на выбор стиля поведения в конфликтном взаимодействии / А.В. Гончаров // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2009. - №3. – С. 14-19.
6. Гурлева Т. С. Дослідження поняття «гармонія» в аспекті життєвих смислів особистості / Тетяна Степанівна Гурлева // Психологічний часопис. – 2018 - №6 (16). – С. 67-79.
7. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности / Андрей Григорьевич Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. — 223 с.
8. Зенцова Н. И. Динамика смысложизненных ориента-

- ций у лиц с опийной зависимостью, участвующих в реабилитационных программах религиозного и нерелигиозного типа / Наталья Игоревна Зенцова, Николай Владимирович Каклюгин // Вест. Моск. Ун-та. – 2012. – №3. – С. 49-60.
9. Зуев Д.А. Природа субъективного смысла: от хаоса к порядку / Д.А. Зуев // Вестник ВолГУ. – 2011.- №2 (2). – С.108-113.
10. Ільїна Ю. Ю. Формування ціннісно-сміслової сфери особистості офіцерів ДСНС України на різних етапах професіоналізації / Ю. Ю. Ільїна, Є. С. Новікова. // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2017. – №21. – С. 47–57.
11. Карачинський О.А. Трансформація смислових структур особистості колишніх комбатантів у процесі психологічної реабілітації за методикою смисложиттєвих орієнтацій / О.А. Карачинський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. - №1 (1). – С. 78-83.
12. Киричук О.О. Ціннісні регулятори психологічного благополуччя особистості / О.О. Киричук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. - №1 (1). – С. 89-95.
13. Красильников І.О. Внутрішні конфлікти особистості в духовно-смісловій парадигмі / І.О. Красильников // Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. – 2016 - №61. – С. – 8-12.
14. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні / Андрій Лазарук // Психологія і суспільство. – 2003. – №2. – С. 19-37.
15. Леонтьев А.Н. Избранные произведения / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с.
16. Леонтьев Д. А. Психология смысла / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2003. – 487 с.
17. Мартянова Г.Ю. Особенности самоотношения субъектов трудной жизненной ситуации / Г.Ю. Мартянова // Научный диалог. – 2013. - №4 (16). – С.74-84.
18. Матвієнко Л.І. Ціннісно-сміслові орієнтації осіб з різним рівнем емоційного вигорання / Л.І. Матвієнко // Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. – 2016. - №61. – С.19-24.
19. Москаленко В.В. Взаємозв'язок ціннісно-сміслової сфери та політичної спрямованості сучасної молоді / В.В. Москаленко // Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. – 2016. - №61. – С.69-74.
20. Москаленко О.В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери / О.В. Москаленко // Вісник НТУУ «КПІ». – 2013. - №1. – С. 91-98.
21. Пантїлеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / Сергей Рэмович Пантїлеев. – Московский университет, 1991. – 110 с.
22. Педоренко В.М. Психологічні особливості розвитку компонентів суверенних моральних цінностей майбутніх психологів / Валентина Миколаївна Педоренко // Психологічний часопис. – 2017. - №6 (10). – С. 131-148.
23. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. — 328 с.
24. Севост'янов П.О. Взаємозв'язок відкритості досвіду та смисложиттєвих орієнтацій у студентів // П.О. Севост'янов // Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. – 2017. - №63. – С.12-16.
25. Серый А. В. Ценностно-смысловая сфера личности / А. В. Серый, М. С. Яницкий. – Кемерово: Кемеровский государственный университет, 1999. – 92 с.
26. Тичина І.М. Особливості сімейних цінностей гетеросексуальних людей і людей із ЛГБТ-спільноти / І.М. Тичина, А.П. Марчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. - №1 (1). – С. 203-208.
27. Узнадзе Д.Н. Теория установки / Дмитрий Николаевич Узнадзе. – СПб.: Смысл, 2001. – 416 с.
28. Франкл В. Психотерапия и экзистенциализм / Виктор Франкл. – М.: ИОИ, 2015. – 192 с.
29. Царькова О.В. Психологічні особливості сенсожиттєвих орієнтацій жінок з різними типами гендерної ідентичності / О.В. Царькова, В.Г. Заколотюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. - №2 (1). – С. 139-144.
30. Чайка Г.В. Ціннісно-сміслова сфера у кризові періоди розвитку особистості / Г.В. Чайка // Актуальні про-

блеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2015. – №6. – С. 93-101.

31. Чаплак Я.В. Сенс життя як орієнтир на життєвому шляху людини / Ян Васильович Чаплак, Галина Василівна Чуйко // Психологічний часопис. – 2017. – №1 (5). – С. 100-111.

32. Чуйко Г. В. Сенс життя у контексті відчуття задоволеності життям / Галина Василівна Чуйко // Психологічний часопис. – 2018. – №1 (11). – С. 46-60.

33. Шелехова Л. В. Функции личностно-смысловой сферы / Л.В. Шелехова, А.А. Панеш // Культурная жизнь Юга России. – 2012. – №3 (46). – С. 21-23.

34. Шелехова Л. В. Структура личностно-смысловой сферы / Л.В. Шелехова, А.А. Панеш // Культурная жизнь Юга России. – 2011. – №5 (43). – С. 34-37.

35. Штученко І. Є. Ціннісно-мотиваційні детермінанти формування кар'єрної спрямованості студентів технічних спеціальностей / І. Є. Штученко. // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2015. – №18. – С. 259-267.

36. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: Диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. / Владимир Александрович Ядов. – М.: ЦСПиМ, 2013. – 376 с.

37. Яницкий М. С. Ценностные ориентации как динамическая система / Михаил Сергеевич Яницкий. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 98 с.

38. Яценко Е. Ф. Особенности смысло-жизненных ориентаций студентов с разным уровнем самоактуализации на завершающем этапе обучения в ВУЗе / Е.Ф. Яценко, Э.В. Яценко // Вестник ЮУрГУ. – 2012. – №31. – С.25-34.

References (Transliteration):

1. Abakumova I.V. Tsennostno-smyslovyye ustanovki kak faktor sotsialnoy integratsii lichnosti v usloviyah vooruzhennogo konflikta / I.V. Abakumova, E.N. Ryadinskaya // Vestnik Udmurtskogo Universiteta. – 2017.

– №1 (27). – С. 52-58.

2. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya / Boris Gerasimovich Anan'ev. – SPb.: Piter, 2001. – 288 s.

3. Asmolov A. G. Psihologiya lichnosti: Printsipy obschepсихологического анализа / Aleksandr Grigorevich Asmolov. – M.: Smyisl, 2001. – 416 s.

4. Bratus B.S. Nравstvennoe soznanie lichnosti / Boris Sergeevich Bratus. – M.: Znanie, 1985. – 64 s.

5. Goncharov A.V. Izuchenie vliyaniya samootnosheniya studentov na vybor stilya povedeniya v konfliktnom vzaimodeystvii / A.V. Goncharov // Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2009. – №3. – С. 14-19.

6. Gurleva T.S. Dosl'Idzhennyya ponyattya «garmoniya» v aspekti zhittevykh smisliv osobistosti / Tetyana Stepanivna Gurleva // Psihologichnyi chasopis. – 2018. – №6 (16). – С. 67-79.

7. Zdravomyislov A.G. Potrebnosti, interesy, tsennosti / Andrey Grigorevich Zdravomyislov. – M.: Politizdat, 1986. – 223 s.

8. Zentsova N.I. Dinamika smyslozhiznennykh orientatsiy u lits s opinyoy zavisimostyu, uchavstvuyuschikh v reabilitatsionnykh programmakh religioznogo i nereligioznogo tipa / Natalya Igorevna Zentsova, Nikolay Vladimirovich Kaklyugin // Vest. Mosk. Un-ta. – 2012. – №3. – С. 49-60.

9. Zuev D.A. Priroda sub'ektivnogo smysla: ot haosa k porядku / D.A. Zuev // Vestnik VolGU. – 2011. – №2 (2). – С.108-113.

10. Ilyina Yu. Yu. Formuvannya tsinnisno-smyslovykh sfer osobistosti oftseriv DSNS Ukraini na rіznych etapah profesionalizatsiy / Yu. Yu. Ilyina, E. S. Novikova. // Problemi ekstremalnoyi ta krizovoyi psihologiyi. – 2017. – №21. – С. 47-57.

11. Karachinskiy O.A. Transformatsiya smyslovykh struktur osobistosti kolishn'kh kombataniv u protsesi psihologichnoyi reabilitatsiyi za metodikoyu smyslozhitt'evykh orientatsiy / O.A. Karachinskiy // Naukoviy visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. – 2018. – №1 (1). – С. 78-83.

12. Kirichuk O.O. Tsinnisni regulyatori psihologichnogo

- blagopoluchchya osobistosti / O.O. Kirichuk // Naukoviy vіsник Hersonskogo derzhavnogo unіversitetu. – 2018. - №1 (1). – S. 89-95.
13. *Krasilnikov I.O.* Vnutrіshnі konfliktі osobistosti v duhovno-smisloviy paradigmatі / I.O. Krasilnikov // Visnik Harkivskogo natsionalnogo unіversitetu Im. Karazina. – 2016 - №61. – S. – 8-12.
14. *Lazaruk A.* Tsinnosti lyudini u naukovopshologichnomu osmysleniі / Andriy Lazaruk // Psihologiya i suspilstvo. – 2003. – №2. – S. 19-37.
15. *Leontev A.N.* Izbranniyе proizvedeniya / Aleksey Nikolaevich Leontev. – M.: Pedagogika, 1983. – 320 s.
16. *Leontev D. A.* Psihologiya smyisla / D. A. Leontev. – M.: Smyisl, 2003. – 487 s.
17. *Martyanova G. Yu.* Osobennosti samootnosheniya sub'ektov trudnoy zhiznennoy situatsii / G.Yu. Martyanova // Nauchnyy dialog. – 2013. - №4 (16). – S.74-84.
18. *Matvienko L. I.* Tsinnisno-smislovi orientatsii osib z riznim rivnem emotsiynogo vigorannya / L.I. Matvienko // Visnik Harkivskogo natsionalnogo unіversitetu Im. Karazina. – 2016. - №61. – S.19-24.
19. *Moskalenko V. V.* Vzaemozv'yazok tsinnisno-smislovoi sferi ta politichnoyi spryamovanosti suchasnoyi molodi / V.V. Moskalenko // Visnik Harkivskogo natsionalnogo unіversitetu Im. Karazina. – 2016. - №61. – S.69-74.
20. *Moskalenko O.V.* Strukturni komponenti tsinnisno-smislovoi sferi / O.V. Moskalenko // Visnik NTUU «KPI». – 2013. - №1. – S. 91-98.
21. *Pantileev S.R.* Samootnoshenie kak emotsionalno-otsenchnaya sistema / Sergey Removich Pantileev. – Moskovskiy universitet, 1991. – 110 s.
22. *Pedorenko V.M.* Psihologichni osoblivosti rozvitku komponentiv suverennih moralnih tsinnostey maybutnih psihologiv / Valentina Mikolayivna Pedorenko // Psihologichniy chasopis. – 2017. - №6 (10). – S. 131-148
23. *Rubinshteyn S.L.* Osnovy obschey psihologi / Sergey Leonidovich Rubinshteyn. – M.: Pedagogika, 1989. — 328 s.
24. *Sevast'yanov P.O.* Vzaemozv'yazok vidkritosti dosvidu ta smislozhittivih orientatsiy u studentiv // P.O. Sevost'yanov // Visnik Harkivskogo natsionalnogo unіversitetu Im. Karazina. – 2017. - №63. – S.12-16.
25. *Seryiy A. V.* Tsennostno-smyslovaya sfera lichnosti / A. V. Seryiy, M. S. Yanitskiy. – Kemerovo: Kemerovskiy gosudarstvenniy universitet, 1999. – 92 s.
26. *Tichina I.M.* Osoblivosti simeynih tsinnostey getero seksualnih lyudey i lyudey iz LGBT-spilnoti / I.M. Tichina, A.P. Marchuk // Naukoviy vіsник Hersonskogo derzhavnogo unіversitetu. – 2018. - №1 (1). – S. 203-208
27. *Uznadze D. N.* Teoriya ustanovki / Dmitriy Nikolaevich Uznadze. – SPb.: Smyisl, 2001. – 416 s.
28. *Frankl V.* Psihoterapiya i ekzistentsionalizm / Viktor Frankl. – M.: IOI, 2015. – 192 s.
29. *Tsarkova O.V.* Psihologichni osoblivosti sensozhittivih orіentatsiy zhіnok z rіznimi tipami gendernoyi identichnostі / O.V. Tsarkova, V.G. Zakolotyuk // Naukoviy vіsник Hersonskogo derzhavnogo unіversitetu. – 2018. - №2 (1). – S. 139-144.
30. *Chayka G.V.* Tsinnisno-smislova sfera u krizovі perіodi rozvitku osobistosti / G.V. Chayka // Aktualni problemi psihologiyi: zbirnik naukovih prats Institutu psihologiyi imeni G.S. Kostyuka NAPN UkraYini. – 2015. - №6. – S. 93-101.
31. *Chaplak Ya.V.* Sens zhittya yak orientir na zhittevomu shlyahu lyudini / Yan Vasovich Chaplak, Galina Vasilivna Chuyko // Psihologichniy chasopis. – 2017. - №1 (5). – S. 100-111.
32. *Chuyko G.V.* Sens zhittya u kontekstі vіdchuttya zadovolenosti zhittyam / Galina Vasilivna Chuyko // Psihologichniy chasopis. – 2018. - №1 (11). – S. 46-60.
33. *Shelehova L.V.* Funktsii lichnostno-smyslovoi sferi / L.V. Shelehova, A.A. Panesh // Kulturnaya zhizn Yuga Rossii. – 2012. - №3 (46). – S. 21-23.
34. *Shelehova L.V.* Struktura lichnostno-smyslovoi sferi / L.V. Shelehova, A.A. Panesh // Kulturnaya zhizn Yuga Rossii. – 2011. - №5 (43). – S. 34-37.
35. *Shtuchenko I. E.* Tsinnisno-motivatsiyni determinanti formuvannya kar'yernoї spryamovanosti studentiv tehniknih spetsialnostey / I. E. Shtuchenko. // Problemi ekstremalnoyi ta krizovoyi psihologiyi. – 2015. – №18. – S. 259–

267.

36. *Yadov V.A.* Samoregulyatsiya i prognozirovanie sotsialnogo povedeniya lichnosti: Dispozitsionnaya kontseptsiya. 2-e rasshirenoe uzd / Vladimir Aleksandrovich Yadov. – M.: TsSPiM, 2013. – 376 s.

37. *Yanitskiy M.S.* Tsennostnyie orientatsii kak dinamicheskaya sistema / Mihail Sergeevich Yanitskiy. – Kemerovo: Kuzbassvuzizdat, 2000. — 98 s.

38. *Yaschenko E.F.* Osobennosti smyislozhiznennyih orientatsiy studentov s raznyim urovnem samoaktualizatsii na zavershayuschem etape obucheniya v VUZe / E.F. Yaschenko, E.V. Yaschenko // Vestnik YuUrGU. – 2012. – №31. – S.25-34.

Motkov Stanislav

Post-graduate student of psychology department of Donbass State Pedagogical University, Slovyansk (Ukraine)

PRINCIPAL-SEMICONDUCTOR SPHERE OF PERSON: ROLE, STRUCTURE AND FUNCTIONS

ABSTRACT

Theoretical research of value-sense realm phenomenon in the structure of personality is represented in the article. The author emphasizes on high dynamics of changes that is peculiar to the present world, and it requires high level of flexibility, adaptability as well as high level of social skills. All the above mentioned factors are necessary for effective successful interaction and development

In the result of such changes there occurs destruction and replacement of the accepted values and senses that are important reference points

for normal and sane existence of a person. At the same time, value-sense realm is a complicated and abstract category in psychology, and it makes it not quite enough researched and studied phenomenon. That's why for effective and efficient psychological concomitance of a person in changing conditions; there is a necessity of profound and structured understanding of value-sense realm, as a psychical component of a personality, that is the main aim of the research.

The research of value-sense realm phenomenon demonstrates that VSR is a very important determinant of human life. Values and senses help a personality be guided in the changing world, they influence his/her behavior pattern, guidelines, professional self-consciousness, thus, they form his/her vector of development.

According to the author, value-sense realm represents (embodies) a psychical value system, that consists of two subsystems: the value and the sense ones. Value subsystem influences a person's attitude to the world, to himself/herself, induces a person to some activity, regulates his/her behavior in social medium/society, and guides him/her in the surrounding reality. Sense realm also takes place in inducement of a person to actions, helps to form a personality, is a subjective reflection of objective reality, it helps to interlink different kinds of experiences of a person, performs protective and adaptable functions.

Value-sense realm is implemented through value-sense realm gears, the author refers them to self-regard, aims, purposes, value

orientation and sense orientation. In the result of the research the author suggests his model of VSR structure and distinguishes its generalizing functions.

Key words: values, value orientations, sense orientations, life sense orientations, guidelines, self-regard, intentional function, adaptation, a personality-forming function, instrumental function, integrational function.

Мотков Станислав Олегович

Аспирант кафедри психології Донбасського державного педагогічного університету, г. Славянськ (Україна)

ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ: РОЛЬ, СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ

Аннотация. В статье представлено теоретическое исследование феномена ценностно-смысловой сферы в структуре личности. Автор отмечает, что для современного мира характерна высокая динамика изменений, которая требует высокого уровня гибкости, адаптивности и высоких социальных навыков для эффективного взаимодействия и развития. В результате изменений, происходит разрушение и смена принятых ценностей и смыслов, которые являются важными ориентирами для нормального существования человека. В тоже время, ценностно-смысловая сфера является сложной и абстрактной категорией психологи, что делает ее малоизученным феноменом.

Поэтому для эффективного психологического сопровождения человека в изменчивых условиях, необходимо глубокое и структурированное понимание ценностно-смысловой сферы, как психической составляющей личности, что собственно является целью исследования.

Исследование феномена ценностно-смысловой сферы показывает, что ЦСС является важной детерминантой в человеческой жизни. Ценности и смыслы помогают личности ориентироваться в изменяющемся мире, влияют на его модель поведения, направленность, профессиональное самосознание, семейную жизнь, т.е. – формируют вектор развития. Ценностно-смысловая сфера, по мнению автора, представляет собой психической конструкт, состоящий из двух подсистем: ценностной и смысловой. Ценностная подсистема влияет на отношение человека к миру, к себе, побуждает к деятельности, регулирует поведение в социуме и ориентирует в окружающей действительности. Смысловая сфера также участвует в побуждении человека к действию, участвует в формировании личности, является субъективным отражением объективной действительности, помогает связывать между собой различный опыт личности, выполняет защитную и адаптивную функции.

Реализуется ценностно-смысловая сфера через механизмы ценностно-смысловой сферы, к которым автор относит самоотношение, установки, ценностные ориентации и

смысловые ориентации. В результате исследования предложена авторская модель структуры ЦСС и выделены ее обобщенные функции.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, смысловые ориентации, смысложизненные ориентации, установка, самоотношение, интенциональная функция, адаптация, личностно-формирующая функция, инструментальная функция, интеграционная функция.

Дата отримання статті: 24.11.2018

Дата рекомендації до друку: 18.12.2018

Дата оприлюднення: 27.12.2018